

ANTI-COMMUNISM, MEMORY AND ETHICAL DIFFERENCE IN THE ROMANIAN EXILE PRESS (THE *LUCEAFĂRUL* AND *ETHOS* MAGAZINES)

Elena Bondor, PhD, "Mihai Eminescu" Central University Library, Iași

Abstract: The purpose of the present work is to analyze the evolution of the anti-communist fight, led by the Romanian exile, by means of the cultural magazines, whose apparition was determined by the political context of Romania. The first of them, Luceafărul (Paris, 1948-1949), came out during the years of Romanian Stalinism, with the purpose of maintaining the identity of Romanian language and culture, both subjected by the communist regime to a process of forced and systematic russification. The idea that the Romanian culture can only survive in exile is due to this magazine, idea that will constitute a genuine programme of the Romanian exile. The second magazine, Ethos (Paris, 1973-1984), published as a reaction to the cultural revolution initiated in 1971 by dictator Nicolae Ceaușescu, proposed the redefinition of the exile. Thus, the „second exile”, as Virgil Ierunca, one of the magazine editors has named it, has arisen. This phenomenon targeted the ethical evaluation of the exile, as well as the emphasis of the „exile from within”, which kept some of the authors in the country away from compromise. In this context, the figure of Mircea Vulcănescu was invoked, which has become a genuine symbol of moral verticality and of preserving the „Romanian dimension of existence”.

Keywords: Luceafărul (magazine); Ethos (magazine); Romanian publications from exile; Romanian authors in exile; opponents of the Communist regime

1. Momentul *Luceafărul*

După instaurarea comunismului în România și începerea procesului de rusificare forțată a țării, câțiva intelectuali români aflați în exil, grupați în jurul lui Mircea Eliade, au conștientizat faptul că lupta împotriva regimului aflat la putere trebuia dusă “nu doar pe plan politic, ci și cultural”¹. În acest context a apărut, în noiembrie 1948, una din primele publicații literare ale exilului românesc anticomunist, intitulată *Luceafărul: revista scriitorilor români în exil*. Redactorii revistei, ale căror nume nu apar într-o căsuță editorială, au fost Mircea Eliade și N.I. Herescu, iar secretar de redacție Virgil Ierunca². După apariția celui de-al doilea număr (mai 1949), revista, care primise sprijin financiar din partea Generalului Nicolae Rădescu³, își încetează apariția. După cum se precizează în “Cuvântul de început” (nesemnat), “revista de față apare în timpul celei mai grave crize pe care a cunoscut-o neamul românesc în lunga și dramatica lui istorie [...]. «Epurarea» bibliotecilor și librăriilor noastre, începută ani în urmă, continuă cu o violență crescândă. În locul lui Mihail Eminescu, Hașdeu, N. Iorga, Octavian Goga, Brătescu-Voinești sau Liviu Rebreanu, ni se propun, în original sau în traducere, autori sovietici. Majoritatea scriitorilor români în viață nu mai pot publica [...] Această sincopă a literaturii și culturii românești nu poate fi, bineînțeles, remediată de cei câțiva scriitori pe care soarta i-a purtat peste hotarele țării. Dar acești puțini scriitori din străinătate, au totuși ceiace de mult nu mai au scriitorii din țară: libertatea de a scrie și de a publica. Și încep, acum, să aibă și un public, înfiripat din numărul tot mai mare de refugiați.

¹ Afirmația aparține lui Virgil Ierunca, într-un interviu acordat Ilenei Corbea în decembrie 1998 (cf. Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *Resemnarea cavalerilor*, Jurnalul Literar, București, 2002, p. 133).

² Interviul cu Virgil Ierunca și Monica Lovinescu realizat de Nicolae Florescu (1994, Paris), în: Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *Resemnarea cavalerilor*, Jurnalul Literar, București, 2002, p. 68.

³ *Ibidem*, p. 69.

Toți aceștia simt nevoia să păstreze legătura vie cu limba, arta și cultura românească⁴. Redactorii își mai propun să ofere, împreună cu colaboratorii revistei, “prin multiplicitatea tradițiilor dela care se revendică, o imagină, oricât ar fi ea de palidă, a bogăției și varietății culturale românești”⁵. De asemenea, își propun să redea “o imagină cât mai completă a spiritualității românești în exil”, într-un “buletin al activității literare și culturale românești peste granițe”, planificat pentru publicare în paginile *Luceafărului* începând cu numărul al doilea⁶. De asemenea, scriitorii grupați în jurul revistei *Luceafărul*, împărtășind aceleași credințe și idealuri, precum credința în libertate și idealul comun “al unei istorii care se îndreaptă spre eliberarea omului, iar nu spre iobăgirea lui”⁷, se declară “scriitori angajați”. Atitudinea lor anticomunistă este evidentă: “dictatura culturală a actualilor ocupanți încearcă restaurarea vremurilor de mult apuse ale Fanarioților și Regulamentului Organic. Nu înseamnă a ne atribui vreun merit declarând pur și simplu că respingem o asemenea concepție retrogradă, obscurantistă și reacționară a literaturii și culturii în general, impusă prin normativul ocupantului și susținută prin mitralierele lui”⁸.

Primul număr al revistei reunește texte semnate de Alexandru Busuioceanu, Mircea Eliade, Mihail Fărcășanu (sub pseudonimul Mihail Villara)⁹, D.N. Ciotori, Mircea Eliade, Constantin Antoniadă, Emil Cioran (sub pseudonimul Z.P.)¹⁰, Virgil Ierunca (sub pseudonimul Alexandru Andronic)¹¹, George Ciorănescu (sub pseudonimul Iosif Moldoveanu)¹². În numărul al doilea, V. Voiculescu publică poezia cu titlul “Adio Libertății” sub pseudonimul Valeriu Anghel. Potrivit relatărilor lui Virgil Ierunca, poezia fusese trimisă clandestin din țară și adusă la redacție de N.I. Herescu¹³. Tot în al doilea număr, Emil Cioran publică ultimul său text în limba română, cu titlul „Razne” (pp. 145-149).

Articolul-program¹⁴ al revistei *Luceafărul* este unul care conține, în formă condensată, o serie de coordonate pe care se vor înscrie, într-un moment sau altul, majoritatea publicațiilor culturale ale exilului românesc. Principalele coordonate sunt: atitudinea anticomunistă, ideea supraviețuirii culturii românești în exil, menținerea legăturii cu limba română, conservarea tradițiilor, oferirea unei imagini a spiritualității românești din exil prin alcătuirea unor bibliografii.

Vom oferi în continuare câteva exemple, pentru a arăta cum se înscriu orientările unor publicații ale exilului apărute după revista *Luceafărul* pe coordonatele unor perspective

⁴ “Cuvânt de început”, în: *Luceafărul*, Paris, Anul I, nr. 1, Noemvrie 1948, p. 3.

⁵ *Ibidem*, p. 4.

⁶ „Informații culturale”, în: *Luceafărul*, Paris, Anul I, nr. 1, Noemvrie 1948, p. 122.

⁷ “Cuvânt de început”, în: *Luceafărul*, Paris, Anul I, nr. 1, Noemvrie 1948, p. 4.

⁸ *Ibidem*

⁹ Numele autorului este identificat de Mihaela Albu și Dan Angheliescu, *Presa românească din afara granițelor*, Editura Fundației România de mâine, București, 2010, nota 17, p. 28.

¹⁰ Despre faptul că sub inițialele Z.P. se ascunde numele lui Emil Cioran aflăm dintr-un interviu realizat de Ileana Corbea cu Virgil Ierunca în decembrie 1998, în: Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 134.

¹¹ Interviul realizat de Ileana Corbea cu Virgil Ierunca în decembrie 1998, în: Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 134.

¹² Numele autorului este identificat de Mihaela Albu, Dan Angheliescu, *Presa românească din afara granițelor*, Editura Fundației România de mâine, București, 2010, nota 17, p. 28.

¹³ Interviul cu Virgil Ierunca și Monica Lovinescu realizat de Nicolae Florescu (1994, Paris), în: Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *op.cit.*, pp. 67-68.

¹⁴ Articolul-program a fost formulat cel mai probabil de către Mircea Eliade, eventual împreună cu N.I. Herescu (Virgil Ierunca afirmă într-un interviu acordat lui Nicolae Florescu faptul că lui Mircea Eliade „i se încredințase, lui și lui Herescu, revista”, în: Ileana Corbea, Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 67).

deschise de către aceasta din urmă¹⁵. Revista *Orizonturi. Buletin lunar pentru Informație și documentare proprie* (editată de Cercul de Studii și Cercetări Științifice al Românilor din Germania, apărută la Stuttgart din iunie 1949 până în iunie-iulie 1953) apare din necesitatea “simțită în rândurile intelectualilor noștri, de a avea o publicație proprie, în care să-și comunice gândurile și să-și arate contribuția lor în exil, pe linia salvării culturii noastre naționale”¹⁶. *Destin. Revistă de cultură românească* (apărută sub conducerea lui George Uscătescu la Madrid în perioada 1951-1972) califică elitele românești din exil drept “adevărate frânturi de Țară, reprezentând întreg universul românesc, am putea spune un fel de monade de vieață și cultură românească”; datorită lor, aflăm din *Cuvântul înainte*, este de a se fixa “pe constantele permanente ale viitorului românesc”¹⁷. Revista *Înșir’te mărgărite. Literatură, Folclor, Artă, Știință, Critică* (apărută la Rio de Janeiro, Brazilia, între anii 1951-1958) pune în discuție condiția scriitorilor de limbă română exilați, dintre care unii devin scriitori de limbă străină: “dincolo de această latură a muncii sale, rămâne eterna lui identitate: aceea de scriitor român”. Articolul-program al revistei atinge și ideea memoriei: apariția ei este justificată de dorința de a oferi scriitorilor “putința de a mărturisi”. Până când va deveni un “document”, revista se dorește a fi o tribună (“Un cuvânt”, semnat ÎNȘIR’TE MĂRGĂRITE, nr. 1, ianuarie-martie 1951)¹⁸. *Gânduri libere. Revistă culturală și literară*, Paris, 1951-1952, la care colaborează Constantin Amărieșei, Monica Lovinescu (Ina Cristu), Virgil Ierunca, se dorește a fi “un organ de apărare a culturii naționale”; despre emigrație se crede că aceasta “poate contribui la păstrarea valorilor existente și la pregătirea celor de mâine”¹⁹. Cât privește *Caete de dor. Metafizică și poezie* (Paris, 1951-1960, redactori Virgil Ierunca și Constantin Amărieșei), aflăm, dintr-un cuvânt introductiv, că revista se adresează “acelora care în libertate și râvnă probează vrerea de dăinuire a cuvântului și gândului românesc” (p. 1). Revista *Cuget românesc* (Buenos Aires, Argentina, 1951-1958, director Dumitru Găzdaru) nu agreează ideea de “rezistență în afara neamului”, deoarece “reală rezistență se face cu temei numai acolo unde are loc și oprimarea”²⁰. *Revista scriitorilor români* (apărută la Roma și la München, 1962-1977, revistă a Societății Academice Române, redactor la apariție Mircea Popescu) își informează cititorii că “spiritul literaturii românești – adevăratul spirit! –, cu rădăcini adânc înfipte în trecut și cu ramuri larg deschise spre viitor, e aici prezent și viu”²¹. O altă revistă importantă a exilului românesc, *Ființa românească. Revistă de cultură* (Paris, editată de Fundația Regală Universitară Carol I, 1963-1968, Comitetul de redacție: Mircea Eliade, Vintilă Horia, Virgil Ierunca, Emil Turdeanu, V. Veniamin), anunță în cuvântul de deschidere că “FIINȚA ROMÂNEASCĂ e dragostea

¹⁵ Exemplele urmăresc să ofere informații doar cu privire la orientările generale ale revistelor din exil, așa cum au fost ele enunțate în articolele-program de către fiecare publicație în parte. O analiză detaliată a conținuturilor revistelor depășește cadrul studiului de față.

¹⁶ „Cuvânt introductiv” / Redacția cercului, în: *Orizonturi*, Stuttgart, nr. 1, iun. 1949, apud Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1949*, ediția a doua revăzută și adăugită, Compania, București, 2010, p. 557.

¹⁷ „Cuvânt înainte”, în: *Destin*, Madrid, vol. 1, 1951, pp. 3, 5.

¹⁸ Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1949*, ediția a doua revăzută și adăugită, Compania, București, 2010, pp. 444-445.

¹⁹ *Ibidem*, p. 343.

²⁰ *Ibidem*, p. 217.

²¹ „Cuvânt înainte” / Societatea Academică Română, în: *Revista scriitorilor români*, München, nr. 1, 1962, pp. 5-6.

noastră de a păstra, la răspântiile grele unde ne găsim, cuvântul întremător ca pâinea cea de fiecare zi, al graiului părintesc”²². O altă revistă, recunoscută drept una de o înaltă ținută intelectuală, *Prodromos* (Freiburg im Breisgau, 1964-1970, redactori Paul Miron și Ioan Cușa, apoi și Nicu Caranica), se definește a fi, prin chiar subtitlul său, o *Foaie de gând și apropiere creștină*. Una din principalele preocupări ale redactorilor este aceea de conservare și recuperare a memoriei: în câteva din cele 10 numere ale revistei pot fi citite pagini admirabile scrise de și dedicate lui Mircea Vulcănescu (nr. 5/ 1966, 7/1967 și 8-9/1968), lui Dan Botta (nr. 7, 1967) și lui Nae Ionescu (nr. 10, 1970). Atitudinea anticomunistă a redactorilor Ioan Cușa și Paul Miron este manifestă într-un text intitulat “Scrisoare deschisă cenzurii”. Scrisoarea este adresată, se înțelege, regimului ceaușist: “Cum să te ajungem, spurcăciunea pământului, cum să te tragem la lumină, ca să nu te mai pitești niciodată sub cizma stăpânului? El crede că tu îi mângâi tălpile dar tu îl rozi”²³. În sfârșit, una dintre cele mai complete reviste ale exilului, prin diversitatea temelor abordate, este *Limite*, apărută la Paris în perioada 1969-1986, redactori Virgil Ierunca și Nicolae Petra, apoi Aurelio Răuță.

Într-o altă ordine de idei, caracteristicile presei culturale a exilului românesc au fost analizate și din perspectiva unei sistematizări a emigrării impuse politic. O astfel de analiză realizează Eva Behring, care identifică trei “valuri” ale emigrării impuse politic: primul val este asociat anilor ’40-’50; al doilea val corespunde anilor ’60 și ’70; al treilea val este considerat a fi “exodul” anilor ’80²⁴. Conform cu această sistematizare, autoarea stabilește principalele caracteristici ale presei exilului românesc, printr-o analiză a conținutului celor mai importante reviste ale exilului. Astfel, presa apărută la sfârșitul anilor ’40 și ’50 are ca principale trăsături “delimitare față de doctrina socialistă și lupta pentru afirmare culturală”²⁵. În anii ’60 și ’70 se manifestă, la nivelul presei, creativitatea și formarea valorilor²⁶. În sfârșit, în anii ’70 și ’80 se întâlnește în presă “influența dominantă a culturii politice”. Scriitorul din exil, observă Eva Behring, se afirmă acum ca un “apărător al moralei”²⁷. Revista *Ethos* se încadrează deci, potrivit sistematizării autoarei germane, în perioada care corespunde celui de-al doilea val al exilului²⁸.

2. Momentul *Ethos*

2.1. Contextul politic din România începând cu anul 1971

Cel puțin două evenimente petrecute în România în anii 1971 și 1972 au condus la reacții dintre cele mai categorice în rândurile elitei intelectualilor români aflați în exil: apariția *Tezelor din iulie* în anul 1971 și constituirea Asociației ROMÂNIA, “așezământ obștesc pentru relațiile cu emigrația”, pe data de 4 aprilie 1972. La sfârșitul anului 1972 a apărut și

²² [Cuvânt de deschidere, fără titlu, fără semnătură], în: *Ființa Românească*, Paris, An. I, nr. 1, p. 5.

²³ Ioan Cușa, Paul Miron, „Scrisoare deschisă cenzurii”, în: *Prodromos*, nr. 8-9, Martie 1968, p. 1.

²⁴ Eva Behring, *Scriitori români din exil. 1945-1989. O perspectivă istorico-literară*, traducere din limba germană de Tatiana Petrache și Roxana Sorescu, revăzută de Eva Behring și Roxana Sorescu, Editura Fundației culturale Române, București, 2001, pp. 23-44.

²⁵ *Ibidem*, pp. 56-62.

²⁶ *Ibidem*, pp. 63-67.

²⁷ *Ibidem*, pp. 93-96.

²⁸ O altă sistematizare a exilului realizează Mihaela Albu și Dan Angheliescu în lucrarea *Presa românească din afara granițelor*, Editura Fundației România de mâine, București, 2010. Autorii grupează presa exilului în funcție de două “valuri” ale exilului românesc: primul între anii ’50-’70 și al doilea între anii 1971-1989.

primul număr al revistei *Tribuna României*, organul de presă al Asociației, dedicat în special românilor aflați în afara granițelor țării.

După preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu în anul 1965 și relativa perioadă de “liberalizare” din a doua jumătate a anilor '60, dictatorul român inițiază, o dată cu *Tezele din iulie 1971*, ceea ce s-a numit “revoluția culturală” din România. După vizita din iunie 1971 întreprinsă în China, Coreea de Nord, Mongolia și Vietnamul de Nord, Nicolae Ceaușescu consideră (în cadrul unei teleconferințe organizate la data de 28 iunie 1971, cu primii secretari ai comitetelor județene de partid) “că nu în suficientă măsură activitatea noastră de educație, atât a comuniștilor, cât și a oamenilor muncii este pătrunsă de combativitatea necesară, de spirit revoluționar care trebuie să caracterizeze întreaga activitate ideologică”²⁹. În consecință, dispune să fie “intensificată activitatea politico-ideologică în rîndul oamenilor muncii”. La puțin timp, urmează apariția volumului în care erau formulate *Tezele*, în număr de 17. *Propunerile de măsuri* vizau “ridicarea continuă a rolului conducător al partidului în toate domeniile activității politico-educative”, “îmbunătățirea organizării învățământului de partid”, participarea cetățenilor români la activități de muncă patriotică, intensificarea pregătirii politice în școli și în facultăți, intensificarea propagandei ateiste, creșterea rolului presei în difuzarea ideilor partidului comunist, măsuri privind emisiunile de radio și televiziune, activitățile editoriale, spectacolele de teatru, operă și balet, precum și măsuri cu privire la difuzarea filmelor în cinematografele din România³⁰. Presa exilului românesc, după cum era de așteptat, ia atitudine față de noile coordonate ale politicii impuse de către dictatorul român. Amintim, în acest sens, articolul cu titlul “«Revoluție culturală» în România?”, publicat de revista *Limite*, în care se exprimă îngrijorarea cu privire la faptul că programul de măsuri propus de Ceaușescu, dacă va fi aplicat întocmai, “riscă să readucă România spre stalinismul cel mai integral”³¹.

Cât privește înființarea asociației ROMÂNIA, “așezământul obștesc pentru relațiile cu emigrația”, aceasta a fost constituită cu mare fast în aprilie 1972, la Ateneul Român din București. Pentru mai multă credibilitate, în cadrul Asociației au fost cooptate, în calitate de membri și la nivelul conducerii, personalități importante ale vieții publice din România. În numele Comitetului de inițiativă, academicianul Athanase Joja a susținut o amplă prelegere, prin care invita la colaborare și dialog emigrația română. Unul dintre obiectivele importante ale Asociației prezentat de către academicianul român era “o mai amplă difuzare a valorilor culturii, științei și artei românești, o mai stăruitoare grijă de a răspunde dorinței exprimate de emigranți de cultivare a limbii române”³². În realitate, “artizanalul” din umbră al Asociației și al organului său de presă, *Tribuna României*, a fost regimul comunist. Un *Protocol* al unei ședințe de partid (14 februarie 1972), cu 10 Anexe, semnat de Nicolae Ceaușescu, relevă faptul că proiectul Așezământului de cultură pentru relațiile cu emigrația fusese configurat în

²⁹ Mihnea Berindei, Dorin Dobrinu, Armand Goșu (editori), *Istoria comunismului din România*, vol. II: *Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, Polirom, Iași, 2012, p. 623.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii – 6 iulie 1971; Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative – 9 iulie 1971*, Editura Politică, București, 1971, pp. 7-17.

³¹ “«Revoluție culturală» în România?” / *Limite*, în: *Limite*, Paris, nr. 7, august 1971, p. 1.

³² Athanase Joja, „Expunerea prezentată [...] în numele Comitetului de inițiativă”, în: *Glasul Patriei*, București, An XVII, nr. 11 (591), 15 aprilie 1972, p. 3.

cadru ședințelor de partid. Anexele *Protocolului* cuprind date privitoare la scopurile și conducerea Asociației, precum și liste cu numele a câtorva sute de personalități marcante ale exilului românesc (grupate în tabele, în funcție de țările de reședință). Elita intelectuală a exilului urma să fie contactată și invitată în țară la diverse manifestări sau pentru a publica la edituri din România³³. După cum reiese din unele documentele de partid, după intensificarea propagandei în țară, prin măsurile cuprinse în *Tezele din iulie*, se plănuise extinderea acesteia și în rândul exilului românesc: “pentru promovarea și organizarea relațiilor emigrației cu țara, coordonarea activității desfășurate pe multiple planuri în rândurile românilor din străinătate și intensificarea propagandei noastre în coloniile emigrației, se propune constituirea Asociației «România» ca organizație obștească”³⁴. Și de această dată, după constituirea Asociației, răspunsul exilului a venit prompt. Una din primele reacții vine din partea Episcopului Valerian D. Trifa, ca răspuns la discursul ținut de academicianul Joja cu prilejul constituirii Asociației ROMÂNIA. Episcopul din America își exprimă indignarea cu următoarele cuvinte: „cetind deci condițiile D-voastră de dialog, se impune impresia inevitabilă că organizația pe care o prezidați reprezintă doar o altă încercare, o altă mască a unei vechi tactici, aceea de a «recupera», de a «recâștiga» pe Românii liberi și, eventual, de a-i folosi pentru scopurile D-Voastră politice. Dacă acesta este scopul, puteți fi asigurat că și această formulă, ca și altele precedente, este destinată eșecului. Nu din cauza vreunei încăpățănări a noastre, ci, dimpotrivă, din cauza nesincerității și a gândurilor ascunse ale D-Voastră, celor de acolo”³⁵.

2.2. Revista *Ethos* – „Un Cuvânt”

Evenimentele petrecute în România începând cu anul 1971, ca urmare a demarării punerii în aplicare a propunerilor de măsuri (*Tezele din iulie*), precum interzicerea cărților, “epurarea” programelor de radio și televiziune, anularea unor spectacole de teatru în străinătate și multe altele, au îndreptățit-o pe Monica Lovinescu să califice demersul lui Nicolae Ceaușescu drept “o întoarcere spre stalinism”³⁶.

În acest context apare la Paris o nouă revistă, *Ethos*, începând cu 1973 și până în 1984, avându-i redactori pe Ioan Cușa și Virgil Ierunca. Motivația apariției și orientarea revistei sunt anunțate în articolul-program (nesemnat), cu titlul “Un Cuvânt”, pe care îl redăm, în continuare, în întregime: “Încă o revistă în exil. Da. Pentru că acum începe, de fapt, un nou exil. În vremea când teroarea era măsura esențială a regimului înscăunat în România de nemerniciile unei istorii-pe-dos, oricare Român din afara hotarelor devenea, nu numai *cu* dar și fără voia lui, un exilat. N’avea de ales. Tirania își ajungea sieși și, în monologul ei mecanic, nu era loc pentru niciun stil de colaborare. Azi însă, când teroarea a obosit, când ideologia și-a pierdut până și umbra, când regele apare în sfârșit gol, au fost redescoperite virtuțile coexistențiale ale «dialogului». Dar nu de «dialog» e vorba, ci de ademenirea exilului pentru a da impresia că regimul se confundă cu Țara însăși și nu este întemeiat – așa cum este în realitate, dintru începuturile lui – pe o impostură. Azi începe deci *exilul secund*. Înlăturând pe

³³ Pentru mai multe detalii, a se vedea Dumitru Dobre, Dan Taloș (editori), *Români în exil, emigrație, diaspora. Documente din fosta Arhivă a C.C. a P.C.R.*, cuvânt înainte de Dumitru Dobre, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, Editura Pro Historia, București, 2006, pp. 272-338.

³⁴ Dumitru Dobre, Dan Taloș (editori), *op. cit.*, p. 282.

³⁵ Valerian D. Trifa, „Scrisoare deschisă domnului Athanase Joja, președintele Asociației «România»”, *Revista scriitorilor români*, München, nr. 11, 1972, p. 133.

³⁶ Monica Lovinescu, „Sub zodia Tezelor din Iulie”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973, p. 277.

toți indisponibiii și nevertebrații – cu vanități, afaceri, sau naționalisme oblojite – el spune un *NU* hotărât și senin celor care ar dori să-l transforme într'un martor decorativ pentru o agonie ce se pretinde o înviere. Exilul secund chiamă în spațiul lui de rigoare etică pe toți cei care în *afara* Țării sau *înlauntrul* ei nu pot accepta transformarea spiritualității și culturii într'un domeniu rezervat minciunii planificate, ipocriziei-sistem, plecăciunii de *Curte Nouă*, lașității cu răsplată. Nu suntem dintre aceia care cred că «turcirea» este condiția iremediabilă a intelectualului român. Curajul, libertatea și omenia și-au găsit și la noi destui apărători. Unii le-au plătit cu existența. Datoria noastră este de a înnoda – peste istorie și peste vremi – o legătură cu acești înaintași întru onoare. Revista apare în românește pentru a omeni și în felul acesta *verbul* nostru cel de toate zilele și pentru a mărturisi astfel voința noastră de a rămâne, aici și acum, credincioși «*dimensiunii românești a existenței*»³⁷.

Revista cuprinde articole și studii care tratează teme culturale, literatură, cronici literare, dar și texte inedite, fiind structurată pe mai multe rubrici, precum *Roza vânturilor*, *Semne*, *Zodia cancerului*, *Antologia rușinii*, *Românii deplasați și Alți Români deplasați*, *Însemnări* și *Bibliografie*. Secțiunea *Bibliografie* cuprinde numele și titlurile publicațiilor intelectualilor români aflați în exil (cărți, articole și texte literare), dar și publicațiile autorilor străini despre autorii români. *Bibliografiile* publicate în cele 5 numere ale revistei sunt de-a dreptul impresionante, cuprinzând în total câteva mii de referințe bibliografice. Se poate afirma că aceste lucrări bibliografice au îndeplinit, peste ani, dezideratul realizării “buletinului activității literare și culturale românești peste granițe”, pe care revista *Luceafărul*, dacă și-ar fi continuat apariția, ar fi urmat să-l publice în paginile ei.

Din articolul-program al revistei expus mai sus reținem ideea unui nou exil, care începe o dată cu apariția revistei, numit de Virgil Ierunca “exilul secund”. În articolul-program se vorbește despre “redescoperirea virtuților coexistențiale ale «dialogului»” și despre acest dialog ca fiind în realitate o formă de “ademenire a exilului”. După cum am arătat deja, în 1972 regimul crease un instrument prin intermediul căruia să reinițieze, sub o altă formă, manipularea și anihilarea exilului românesc. Acest instrument era Asociația ROMÂNIA, care înlocuise vechiul Comitet Român pentru Repatriere din timpul regimului Gheorghiu-Dej (iar *Tribuna României*, revista noii Asociații, era continuatoarea ziarului *Glasul Patriei*, organul vechiului Comitet pentru relațiile cu refugiații români). Scopul vechiului Comitet de care se folosea puterea comunistă era repatrierea refugiaților. Scopul noii Asociații era inițierea unei colaborări și a unui dialog cu exilații români, care erau îndemnați acum mai mult să viziteze țara decât să se repatrieze. Credem că forma de dialog despre care se vorbește în articolul-program este dialogul la care era invitată elita exilului românesc mai ales prin intermediul Asociației ROMÂNIA și al revistei *Tribuna României*. Dacă elita exilului ar fi răspuns afirmativ invitației la “dialog”, atunci s-ar fi transformat într-un “martor decorativ pentru o agonie ce se pretinde o reînviere”. “Agonia ce se pretinde o reînviere” se referă, probabil, la punerea în aplicare a propunerilor de măsuri pentru intensificarea activității politico-ideologice în toate domeniile de activitate (*Tezele din iulie*). Răspunsul negativ dat regimului ceaușist la “invitația” în vederea așa-zisului dialog este dat doar de exilații români care nu erau dispuși să facă nici un fel de compromis cu regimul. “Disponibiii și nevertebrații – cu vanități, afaceri sau naționalisme oblojite” nu fac parte din

³⁷ „Un Cuvânt”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973, p. 5.

categoria celor care spun NU (este posibil ca referirea să fie făcută la cei care erau încadrați de Ierunca în categoria “românilor deplasați”, adică a celor care, din exil, făceau compromisuri în favoarea regimului ceaușist). Delimitându-se de aceștia, noul exil își afirmă astfel diferența etică. Noul exil, “exilul secund”, este definit ca un spațiu al “rigorii etice”, în care sunt invitați “toți cei care în *afara* Țării sau *înăuntrul* ei nu pot accepta transformarea spiritualității și culturii într’un domeniu rezervat minciunii planificate [...] și plecăciunii la Curte Nouă”. Spațiul etic al exilului secund urmează deci a fi “locuit” împreună de cei din afara țării (exilul exterior) și cei din țară (care practicau exilul interior); în spațiul etic al exilului nimeni nu acceptă minciuna planificată a regimului și supunerea față de el.

2.3. Antologia rușinii

Virgil Ierunca realizează în continuare, în *Ethos*, rubrica *Antologia rușinii*, pe care o mai realizase în urmă cu 12 ani (în perioada 1957-1961) într-o altă publicație a exilului, *România Muncitoare*. În paralel cu publicarea ei în *Ethos*, Ierunca realizează această rubrică și în revistele *Limite*, Paris (nr. 42-43, 1984), *Contrapunct*, Köln (1985-1986) și *Lupta / Le combat*, Paris (1987-1989)³⁸. Rubrica *Antologia rușinii* este de fapt o bibliografie de un tip special, care cuprinde referințe alcătuite din numele autorului, citatul în care este preaslăvit regimul, conducătorul și realizările lui (însoțit uneori de titlul articolului sau al poeziei) și datele editoriale ale revistei. Textul-program al *Antologiei rușinii* îl întâlnim în *România Muncitoare* (nr. 71, noiembrie 1957), unde Virgil Ierunca afirmă că “va înregistra – cu cel mai mare dezgust – acele texte care vor ieși din comun prin stupiditatea, servilitatea și neobrăzarea lor [...] De textele acestea, dar nu numai de ele, va trebui să ne amintim bine atunci când vom încheia socotelile cu cei care azi întrec măsura propriei lor prostituții spirituale”³⁹. Rubrica *Românilor deplasați*, alcătuită după structura *Antologiei rușinii*, face referire, după cum afirmă într-un interviu Ierunca, la exilații români “care nu și-au asumat condiția de exil, care nu priveau spre țară, sau priveau spre țară așa cum societatea totalitară privea, și privirea societății totalitare se întâlnea cu privirea lor”⁴⁰. Mai precis spus, după cum aflăm dintr-un alt interviu pe care Virgil Ierunca i l-a acordat Ilenei Corbea (publicat în *Jurnalul literar*, nr. 27-28, 1998), “românilor deplasați” erau considerați cei care colaborau din exil cu regimul ceaușist. În sfârșit, mai întâlnim în *Ethos* rubrica *Alți români deplasați*, de o generalitate mai mare, cuprinzând doar numele celor încadrați la această rubrică. În primul număr al *Ethos*-ului, *Antologia Rușinii* cuprinde citate din textele publicate în presa din țară, în care autorii glorifică Partidul Comunist, pe Nicolae Ceaușescu, precum și propunerile de măsuri inițiate de el în iulie 1971. *Antologia rușinii* din Caietul al 3-lea al revistei (1982) cuprinde date retrospective din presa românească a anului 1978 (și nu numai), când dictatorul Ceaușescu împlinise 60 de ani. “Delirul curtenilor” manifestat în țară cu prilejul omagierii conducătorului fusese analizat de Virgil Ierunca în revista *Limite* (nr. 26-27, august 1978). Potrivit lui Ierunca, textele scriitorilor români din țară prin care era întreținut cultul

³⁸ Nicolae Merișanu și Dan Talos (editori), „Notă asupra ediției” / N.M. și D.T., în: *Antologia rușinii după Virgil Ierunca*, Humanitas, București, 2010, p. 25.

³⁹ Nicolae Merișanu și Dan Talos (editori), *Antologia rușinii după Virgil Ierunca*, Humanitas, București, 2010, p. 31.

⁴⁰ Vasile Gogea, *Voci în vacarm. Un dialog cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca*, postfață de Liviu Antonesei, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2010, pp. 19-20.

personalității dictatorului “arată până unde poate ajunge logocrația într-un regim comunist și care sunt metodele de a tortura limbajul spre a-l sili să nască o irealitate aproape magică”⁴¹. Acest aspect este discutat și de Monica Lovinescu într-un text din 1973, în care aplică teoria despre totalitarism propusă de Hannah Arendt la realitățile din România. Una dintre trăsăturile totalitarismului subliniată de Arendt este “disprețul ideologic al faptelor, al realității”⁴². Elementul dominant care conduce la o ruptură cu realul este tocmai limba de lemn (limba ideologică). Prin utilizarea excesivă și sistematică a limbajului de propagandă în presă și în alte publicații (acest lucru nu se întâmpla doar în România), spune Monica Lovinescu, gândirea este supusă unui proces de atrofiere, ”dar și realitatea, astfel ignorată, se estompează”⁴³.

2.4. Sub semnul memoriei lui Mircea Vulcănescu

Mircea Vulcănescu era, pentru Virgil Ierunca, un veritabil simbol al verticalității morale. Nu întâmplător articolul-program al revistei *Ethos* se încheie cu exprimarea voinței “de a rămâne, aici și acum, credincioși «dimensiunii românești a existenței»” (*Dimensiunea românească a existenței* este titlul unui text publicat de Mircea Vulcănescu în 1943 în *Izvoare de filosofie*, vol. 2). Vulcănescu murise în închisoarea de la Aiud, în anul 1952, la vârsta de 48 de ani. Ultimele lui cuvinte se pare că au fost “Să nu ne răzbunați!”⁴⁴. Rememorând aceste ultime cuvinte, Virgil Ierunca își propune, în schimb, în paginile *Ethos-ului*, să nu uite: “Însă niciodată Mircea Vulcănescu nu ne-a îndemnat să uităm. Și nu uităm”⁴⁵. Dimensiunea memoriei devine una din coordonatele importante ale revistei *Ethos*.

În primul număr al revistei (1973) apar două articole în memoria filosofului român: unul îi aparține lui Emil Cioran, cu titlul “Lettre sur Mircea Vulcănescu” (text sub forma unei scrisori adresate D-nei V. Vulcănescu, datată Paris, le 20 janvier 1968); al doilea, cu titlul “Mircea Vulcănescu”, este semnat de Lucian Bădescu. Filosoful Mircea Vulcănescu este și pentru L. Bădescu un “model exemplar” și “un sprijin”, iar “amintirea lui ar trebui mereu invocată, îmbogățită”⁴⁶. Numărul revistei din 1983 (caietul IV) este dedicat lui Mircea Vulcănescu. Alături de două texte scrise în memoria lui (semnate de Virgil Ierunca și Mircea Eliade), numărul mai cuprinde și un document inedit, considerat de către Virgil Ierunca a fi de o “însemnătate capitală pentru istoria României contemporane. Și vedem în faptul că el a scăpat de urgia arhivelor distruse, de pulverizarea memoriei înfățișate, de mistuirea din crematoriile, mereu fumegânde ale regimului comunist, un semn. Semnul izbăvitor că adevărul poate evada până și din «ministerul» lui întocmit – orwelian – după nu știu cât august în București”⁴⁷. Documentul publicat reprezintă *Ultimul cuvânt* rostit în apărarea sa de Mircea M. Vulcănescu în ziua de 15 Ianuarie 1948, în fața Curții de Apel din București, secția a IX-a Criminală, în procesul celui de-al doilea lot al foștilor miniștri și Subsecretari de Stat

⁴¹ Virgil Ierunca, „Delirul curtenilor”, în: *Limite*, Paris, nr. 26-27, august 1978, p. 16.

⁴² Monica Lovinescu, *Etica neuitării*, antologie și prefață de Vladimir Tismăneanu, Humanitas, București, 2008, p. 142.

⁴³ Monica Lovinescu, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁴ Marin Diaconu, *Mircea Vulcănescu. Profil spiritual*, Editura Eminescu, București, 2001, p. 30.

⁴⁵ Virgil Ierunca, „Părintele risipitor”, în: *Ethos*, Paris, caietul IV, 1983, p. 7.

⁴⁶ Lucian Bădescu, „Mircea Vulcănescu”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973, p. 17.

⁴⁷ Virgil Ierunca, „Părintele risipitor”, în: *Ethos*, Paris, caietul IV, 1983, p. 7.

din Guvernarea mareșalului Antonescu, acuzați că au provocat “dezastrul Țării” [...]”⁴⁸. În textul său despre Mircea Vulcănescu publicat împreună cu *Ultimul cuvânt*, Virgil Ierunca face o interpretare prin intermediul simbolurilor procesului intentat filosofului român: „Chemarea în fața unui tribunal – de zodie nouă – a lui Mircea Vulcănescu pecetluiește, în fond, voința noii ordini – comuniste – de a dezrădăcina spațiul spiritual românesc de toate aceste componente vii, pentru a-l metamorfoza [...] într-un tărâm inedit de suflete moarte [...]”⁴⁹. Componentele vii ale spațiului spiritual românesc, spune Ierunca, adică „omenia de proverb neîntrerupt”, „inteligența ca spor al cunoașterii”, „credința ca putere a spiritului”, „cultura ca matcă de onoare a șederii-în-lume”, „onoarea însăși ca îndreptar riguros al faptei” se aflau înrădăcinate în persoana lui Mircea Vulcănescu⁵⁰.

Bibliografie

- Albu, Mihaela; Anghelescu Dan, *Presa românească din afara granițelor*, Editura Fundației România de mâine, București, 2010
- Bădescu, Lucian, „Mircea Vulcănescu”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973
- Behring, Eva, *Scriitori români din exil. 1945-1989. O perspectivă istorico-literară*, traducere din limba germană de Tatiana Petrache și Roxana Sorescu, revăzută de Eva Behring și Roxana Sorescu, Editura Fundației culturale Române, București, 2001
- Berindei, Mihnea; Dobrinu, Dorin; Goșu, Armand (editori), *Istoria comunismului din România*, vol. II: *Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, Polirom, Iași, 2012
- Ceaușescu, Nicolae, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii – 6 iulie 1971; Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative – 9 iulie 1971*, Editura Politică, București, 1971
- Corbea, Ileana; Florescu, Nicolae, *Resemnarea cavalerilor*, Jurnalul Literar, București, 2002
- Cușa, Ioan; Miron, Paul, „Scrisoare deschisă cenzurii”, în: *Prodromos*, nr. 8-9, Martie 1968
- Diaconu, Marin, *Mircea Vulcănescu. Profil spiritual*, Editura Eminescu, București, 2001
- Diaconu, Marin, „Notă privitoare la ediție”, în: Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Humanitas, București, 1992
- Dobre, Dumitru; Taloș, Dan, (editori), *Români în exil, emigrație, diaspora. Documente din fosta Arhivă a C.C. a P.C.R.*, cuvânt înainte de Dumitru Dobre, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, Editura Pro Historia, București, 2006
- Gogea, Vasile, *Voci în vacarm. Un dialog cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca*, postfață de Liviu Antonesei, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2010
- Ierunca, Virgil, „Delirul curtenilor”, în: *Limite*, Paris, nr. 26-27, august 1978
- Ierunca, Virgil, „Părintele risipitor”, în: *Ethos*, Paris, caietul IV, 1983

⁴⁸ Potrivit lui Marin Diaconu, în revista *Ethos* au fost publicate de fapt două texte distincte aparținând lui Vulcănescu, reunite sub titlul *Ultimul Cuvânt* (primul text este *Apărarea* pentru procesul din decembrie 1946-ianuarie 1947, iar al doilea text este *Ultimul cuvânt*, scris și rostit de filosoful român în 1948 în fața Curții de Apel București, Secția a IX-a Criminală). Cf. Marin Diaconu, „Notă privitoare la ediție”, în: Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Humanitas, București, 1992, p. 5.

⁴⁹ Virgil Ierunca, „Părintele risipitor”, în: *Ethos*, Paris, caietul IV, 1983, p. 6.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 5-6.

- Joja, Athanase, „Expunerea prezentată [...] în numele Comitetului de inițiativă”, în: *Glasul Patriei*, București, An XVII, nr. 11 (591), 15 aprilie 1972
- Lovinescu, Monica, *Etica neuitării*, antologie și prefață de Vladimir Tismăneanu, Humanitas, București, 2008
- Lovinescu, Monica, „Sub zodia Tezelor din Iulie”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973
- Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1949*, ediția a doua revăzută și adăugită, Compania, București, 2010
- Merișanu, Nicolae; Taloș, Dan (editori), *Antologia rușinii după Virgil Ierunca*, Humanitas, București, 2010
- Trifa, Valerian D., „Scrisoare deschisă domnului Athanase Joja, președintele Asociației «România»”, în: *Revista scriitorilor români*, München, nr. 11, 1972
- „Cuvânt de început”, în: *Luceafărul*, Paris, Anul I, nr. 1, Noemvrie 1948
- „Cuvânt înainte”, în: *Destin*, Madrid, vol. 1, 1951
- [Cuvânt de deschidere], în: *Ființa Românească*, Paris, An. I, nr. 1
- „Cuvânt înainte” / Societatea Academică Română, în: *Revista scriitorilor români*, München, nr. 1, 1962
- „Informații culturale”, în: *Luceafărul*, Paris, Anul I, nr. 1, Noemvrie 1948
- “«Revoluție culturală» în România?” / Limite, în: *Limite*, Paris, nr. 7, august 1971
- „Un Cuvânt”, în: *Ethos*, Paris, caietul I, 1973